

ILHAM NADŻAFOW ▶

Antologia instrumentów dętych Azerbejdżanu

Na temat azerbejdżańskich instrumentów muzycznych powstało już wiele prac naszych naukowców-muzykologów.

Powołując się na historyczne i archeologiczne, a także etnograficzne i literackie źródła, można przyjąć, że na terenie Azerbejdżanu sztuka ta narodziła się już przed naszą erą, o czym zaświadcniają specjalistyczne prace z dziedziny organistyki. Zaznaczmy tu, że obszerne informacje na ten temat opublikowali tacy znani badacze-muzykolodzy, jak: U. Gadżybejli, S. Ale-skerow, A. Badałbejli, S. Abdułłajewa, A. Rachmatow, A. Nadżafzade i inni.

Ney

Naród azerbejdżański wniósł do światowej skarbnicy muzycznej instrumenty niezwykle, jak na przykład: ney, tutek (fujarka, flet), balaban czy zurna, należące do grupy instrumentów dętych. Na szczególną uwagę zasługuje tu *ney* – jako przodek instrumentów dętych. Już w starożytności znany był w wielu krajach i zapisał się w historii kultury w różnorodnej formie.

Instrument ten zyskał indywidualną nazwę w wielu językach. I tak na przykład według *Słownika opisowego języka uzbeckiego* oraz pracy zasłużonego artysty Azerbejdżanu, świetnego flecisty i muzykologa A. Isken-derowa, pt. *O używaniu fletu w orkiestrze symfonicznej* – starożytni Grecy «ney» nazywali *strinks*, Chińczycy – *dizi*, Hindusi – *murali*, Bułgarzy – *ga-*

wał, Mołdawianie i Rumuni – *nay*. W Ameryce Południowej Indianie nazywali go *sanpanio*, Anglicy *panflute*, zaś przez wiele ludów tureckich nazywany był *nay*, natomiast przez Kirgizów *sybyzgy*.

Znamienną cechą azerbejdżańskiego instrumentu *ney* jest to, że pomimo upływu tysięcy lat nie uległ on zmianie.

Drażony sposób wykonania instrumentu muzycznego, właściwy takim krajom, jak: Chiny, Indie, Mongolia, Pakistan, kraj Ludu Powoźza, Ural, Azja Środkowa, sprawia że ma on zawsze taką samą konstrukcję jak *ney*.

W XIX stuleciu znany francuski pisarz Aleksander Dumas, w czasie pobytu w Azerbejdżanie i zapoznaniu się z techniką wykonywania instrumentów muzycznych, wyróżnił spośród nich właśnie *ney*, co opisał w swojej książce pt. *Kaukaz*.

Ney, tak samo jak człowiek, łączy w sobie cztery elementy: rośnie z ziemi, żywi się wodą, jest kłuty ogniem oraz żyje dzięki powietrzu.

Starożytny *ney* w czasach nowożytnych odnalazł się jako prototyp fletu, który – technicznie wciąż udoskonalany, nie został wykreślony z dziejów ludzkości – przetrwał do dziś.

Wśród wielu narodów posiadających swoją kulturę, na całym Bliskim Wschodzie, a zatem i w Azerbejdżanie, instrument ten stał się muzycznym przekątnikiem literackiej i duchowej spuścizny. Jak wykazują źródła, *ney* obecny jest w historii, kulturze i literaturze Azerbejdżanu, stanowiąc jego estetyczną wartość.

Na Bliskim Wschodzie i w azerbejdżańskim klasycznym „Dywanie literackim” X–XX w., w ciągu tysięcy lat «*ney*» zajmuje jedno z głównych miejsc w wykorzystaniu kontekstu atrybutów moralnych i artystycznego opisu. Koryfeusz światowej literatury, genialny pisarz epoki Odrodzenia W. Szekspir, w dramacie *Hamlet* wprowadza *ney* według informacji pozyskanej od hadisa-szarifa proroka Mohammeda i błyskotliwie ją wykorzystuje, pomimo jej przynależności do kultury islamskiej. Fakt ten w świetle stosunków kulturowych Wschód–Zachód niesie ze sobą wielkie znaczenie.

Jak wśród narodów Bliskiego Wschodu, tak i w azerbejdżańskiej muzyce, hipnotyczny wpływ *ney* wykorzystywany był w niektórych sakralno-irfańskich obrzędach kultowych.

Ney używany jest jako niezastąpiony instrument niebiańskich tańców «mowlewi». *Ney*, z równym powodzeniem, używany jest w muzyce awan-

gardowej. W charakterystycznych dźwiękach chaosu, zamieszek i szumu, dźwięki *ney* wyrażają boski związek człowieka z kosmosem na wysokim poziomie artystycznym.

Tym samym, wszechstronne badania historii i funkcji instrumentu udowadniają, że dawny *ney* do dziś zachowuje swoją wartość, tak artystyczną, jak i filozoficzną.

Chromatyczny ney

Używany do dzisiaj, poprzeczny *ney* ma sześć otworów. Pomimo że *ney* używany jest przez tysiąclecia, zachował on swój pierwotny wygląd. W *ney* to (czyli: dźwięk – przyp. tłum.) można osiągnąć przy pomocy opuszków palców albo zamknięcia na połowę otworów.

Mającego konstrukcję chromatyczną i bez wymiernej klapki, nowego azerbejdżańskiego „chromatycznego ney” może używać z łatwością każdy grający na instrumentach dętych.

Tutek

Każdy instrument muzyczny posiada swój dźwięk i swój świat. Jednym z takich nadzwyczajnych instrumentów jest tutek. Tutek ma języczek i zalicza się do instrumentu gwizdzącego. Niektóre nasze instrumenty stworzyli nie fachowi muzycy, lecz myśliwi, pasterze, wojskowi, derwisze czy podróżnicy. Dlatego wśród ludu nazywane są one pasterskimi instrumentami muzycznymi.

Według niektórych legend data powstania instrumentu tutek odnosi się do czasów starożytnych. Turecki badacz B. Ogel w wielotomowej pracy *Wprowadzenie do historii kultury tureckiej* łączy nazwę instrumentu dętego nazywanego przez Turkmenów *kawał* z imieniem Adama i sygnalizuje, że pierwszym jego użytkownikiem był właśnie Adam.

Stworzony przez człowieka najstarszy instrument muzyczny grał/wydawał dźwięki za pomocą oddechu.

W świętych księgach zachowało się o tym wiele informacji. W Biblii: Księga Pierwsza Mojżesza Genesis, roz. 4, wers 21 utworzony dla proroka Musa (Mojżesza) mówi: „Jował ojciec pasterzy grających na fujarce i ney”.

Według Biblii w ogóle pojawienie się muzyki zaczyna się od Jowal (z *Encyklopedii Żydowskiej* wynika, że *Jobel* w dawnym żydowskim języku oznacza róg).

W tradycji azerbejdżańskiej tutek odgrywa szczególną rolę. Ten instrument, stworzony przez pasterzy, przechodząc długą drogę rozwoju, przyciągnął uwagę zawodowych muzyków i przekształcił się w ich ulubiony instrument.

W naszej narodowej muzyce, z życiem pasterzy były związane takie tańce, jak: «Chanczobany», «Kecze miamiasi», «Czobanłar» itd. Ogólnie, w starożytności poziom umiejętności pasterza mierzono umiejętnością jego gry na fujarce.

Nasi znawcy sztuki darowali skarbnicy muzyki mugam «Czoban bajaty». Nie jest tajemnicą, że mugam «Czoban bajaty», choćby go po mistrzowsku i z profesjonalizmem wykonywano, to i tak żaden instrument nie zastąpi instrumentu tutek, przy którym mugam brzmi najbardziej zmysłowo. Za dawnych czasów pasterze przy tym mugamie prowadzali swoje stada na pastwiska, kierując nimi właśnie za pomocą instrumentu tutek.

Bałaban

Instrumentem ozdabiającym nasz świat jest bałaban. Bałaban wciąż pozostaje instrumentem doskonałym, a od czasów, gdy się pojawił aż do dziś, jest instrumentem wciąż wykorzystywanym i wciąż ukochanym. Ze względu na brzmienie i wielkość bałabanu sklasyfikowano jego różne rodzaje, i tak są to: cztery rodzaje orkiestrowych bałabanów (pikolo, bałaban altowy, tenorowy i basowy) oraz aszugski bałaban.

Najpierw wyróżnijmy aszugski, najstarszy z bałabanów. Jest on związany ze starożytną, azerbejdżańską sztuką ozan-aszugską. Szyrwańscy i zachodnioazerbejdżańscy uczniowie aszugskich szkół uwielbiali deklamować przy akompaniamencie bałabana, przygrywając sobie na sazie.

Wyraz bałaban, prawdopodobnie, powstał z połączeń dwóch tureckich słów «bała» i «ban». Z nazwy wiadomo, że «bała» ma znaczenie mały, delikatny, czuły, subtelny itd. Druga część słowa «ban» w starożytnym języku tureckim ma znaczenie dźwięk. W starożytnym zabytku literackim *Kitabi Dede Korkut* często spotyka się słowo «ban».

Zurna

W czasach nam współczesnych jednym ze starych instrumentów dętych jest zurna. Od czasu powstania, zurna do dziś jest powszechnie używana na ślubach, w czasie świąt i przy innych okolicznościach. Żeby choć w przybliżeniu ustalić czasy powstania zurny, trzeba by zbadać chronologiczną kolejność powstania instrumentów jergana i tułuma.

Jedną z dawnych nazw zurny w Azerbejdżanie jest *czygyrtma*. Czasami wśród ludu zurnę nazywa się «gara zurna» (czarna zurna). Tę dodatkową nazwę nadawano w celu wyróżnienia szczególnych cech tego instrumentu. I tu pojawia się ciekawa kwestia: dlaczego do *zurny* dodano słowo *czarna*?

Jak nam wiadomo, słowo czarny ma wiele znaczeń – kolor, wielkość, szum hałas itd. Słowo czarny można zastosować w tym przypadku jako kolor. Jeśli wyobrazimy sobie scenę przygotowania zurny, to wszystko będzie jasne. Kiedy mistrzowie tworzą zurnę, tocząc drzewo (brzoskwinio-we), nadają jej stożkowy kształt w formie rury. Jest wtedy koloru białego. Biała zurna podczas użytkowania zmienia barwę – staje się czarna. Poczerniała zurna brzmi czystiej i głośniej. Czyli „biała” zurna po wytoczeniu, pozostając jeszcze mokra, czernieje i przechodzi proces wysychania, i to właśnie decyduje o jej późniejszym pięknym brzmieniu.

Można przyjąć, że zurna była znana wszystkim ludom tureckim. W starożytności instrument ten był używany w potyczkach wojskowych i koźlich. Bez niej nie odbył się żaden ślub ani żadna inna ważna uroczystość. Do dziś jest używana podczas świąt narodowych, zwłaszcza «Nowruz», oraz wystąpieniach żonglerów lub zapaśników narodowych.

Każdy z naszych instrumentów muzycznych wzbudza wśród słuchaczy różnorodne wrażenia. Ze względu na mocny dźwięk, w starożytności zurny używano pod gołym niebem, na placach. Jednak na XVIII-wiecznych tureckich miniaturach widać, że na zurnach grano też pod dachem, w dużych szopach.